

ADATTÁR

II. Rákóczy. György ismeretlen iskolatörvénye

Pótlék a Nagyenyedi Albumhoz

A magy. tud. akadémia kéziratárának Egyh. és Bölcs. 2-r. 19. sz. kötetében együtt van a nagyenyedi kollégium 3 legrégebb törvénye. Ezek közül másolat a legrégebb, t. i. a Bethlen Gábor előtti törvény, eredeti a Bethlen Gábor törvénye, amelyet Váró Ferenc, a kollégium történetírója csak másolatban ismert, szintén eredeti az eddigelé ismeretlen 1656-i, II. Rákóczy György féle törvény.

A félbörkötésű latin kézirat első darabja a legrégebb törvény, ezt közölte Váró, ezt a törvényt az akad. kéziratban megelőzi egy bibliai idézet (Tim. I. lev. 1. 8. 9. 10.) és Melancthon Fülöpnek következő intése a tanulókhöz:

„Gyakran buzdítunk és kérve kérünk titeket, hogy üdvötkre barátkozzatok meg a biblia szövegével. Mikor reggel fölkeltek és elmondjátok könyörgéseteket, olvassatok el egy zsoltárral egy fejezetet az ószövetségből, este az újból egyet, akár értitek akár nem, valamit mégis tanultok belőle és hasznokra válik az olvasás, mert fölgyúlad az ihlet és gyarapszik a hit. Nagyon állatias élet és nagy barbárság az Istenre való gondolás nélkül kelni és feküdni. Meglátjátok a világ bűnhődni fog a gondtalan testiség és Isten ígéjének megvetése miatt, – mi valamennyien érezni fogjuk a büntetéseket, könyörögjünk tiszta szívből, hogy Isten fia enyhítse ezeket.”

Melancthon intése után következik az ellenőr eskümintája amely Bethlen Gábor *eredeti* törvényében épúgy nincsen, amint nincs benne a kiosztóé sem, sőt az akadémiai kéziratból ez teljesen hiányzik, Várónál mindkettő a Bethlen törvényébe van toldva.

Ugyanennek az ívnek belső oldalán kezdődik a Bethlen Gábor *előtti* törvény, szövege a Váró által közölt szöveggel szemben csak sorrendi eltéréseket mutat.

A régi törvények utolsó pontjainak (a fürkésző tiszte, függelék) hátlapján kezdődik *Bethlen Gábor* törvénye. Ez az eredeti példány a Váró közlésétől az esküminták hiányán

kívül abban tér el, hogy a szöveget megelőzi a következő két sor:

„Guerrera Antal. Az emberi igazgatás legfőbb java az, ha saját házáat jól kormányozza és jól rendezi be mindenki.”

Az egyes bekezdések számozva vannak, ezt a számozást könnyű pótolni Váró szövegében, mert 1. számot adva „A rektornak és tanítóknak” kezdetű pontnak, a többi tovább számozva, az eredetivel megegyezően 23. sz. fog jutni a „Ha valamely” kezdetű és az eredetiben utolsó bekezdésnek. (Váró, 104. l.).

Bethlen törvényének szövegét a fejedelem aláírása és vörös viaszba nyomott pecsétje zárja be.

Ezután új íven kezdődik II. Rákóczy Györgynek eddig ismeretlen törvénye, amelynek érdekességét fokozza, hogy Apáczainak híres kolozsvári székfoglalója után három nappal kelt.

„A törvény hallgatag előljáróság. (Ciceró, De legibus, III.)

Rákóczy György, Isten kegyelméből Erdély fejedelme, Magyarország részeinek ura és a székelyek grófja stb. Erdély-gyulafehérvári kollégiumunk vezető igazgatójának és többi tanítóinak, tartott növendékeinknek és barmiféle tanulóinak összesen és egyenként szigoruan lelkükre kötve megparancsoljuk, hogy köteles engedelmességgel sértetlenül megtartsák ezt az alábbi pontokba foglalt rendeletünket, mely a régi törvényektől nagy botránkozásul eltérő visszaélések jobbítására és kihágások megszüntetésére hirdettetett ki.

I. Szentesítjük jelen sorainkkal, hogy ennek a jeles gyulafehérvári iskolának a következő törvényekkel nem ellenkező, régi törvényei érvényüket megtartsák, hogy ezzel is megmutassuk ezen *gyulafehérvári iskolai egyetemünk* iránt való különös kegyelmünket és gondolkodásunkat, s hogy kötelességeink teljesítésére annál inkább buzdítsunk mindenkit összesen és egyenként, fejedelmi tekintélyünkkel megerősítjük és fenntartjuk az iskolához tartozó jogaikat és kiváltságaikat úgy tárgyiakra mint személyekre nézve, különösen kijelentjük, hogy itt helyben minden iskolai tag úgy bíróság előtt mint más mentességekben ugyanazon fő és mellék kiváltságokat élvezze, mint az egyháziak.

II. Elhatároztuk azon felül és kijelentjük, hogy ez a jeles iskola *egész Erdélynek eddig alapított vagy ezután alapítandó*

iskolái közt első vagyis főiskola legyen (amint valóban az is).

III. Kegyesen megengedjük, hogy más egyetemek és jeles iskolák ünnepélyes szokása szerint iratainak és az iskola más kiadványainak hitelesítésére *ez a mi iskolánk is használhassa nyilvánosan címerét és pecsétjét. Megengedjük az iskolai tanácsnak, hogy azokat megválassza.* A pecsét őrzése és használata az első tanár joga legyen, de csak társainak tudtával és beleegyezésével éljen vele.

IV. Ki ne vonja magát az iskolai tanács de a közgyakorlatok alól se senki, se tanár, se igazgató, se tanító, hacsak távollétének minden kivételnél nagyobb okát adni nem tudja.

V. Minthogy eddigelé, sőt az iskola alapítása óta bölcsen el volt rendezve és szokás is volt, hogy a tanítók magában a kollégiumban lakjanak s így jelenlétükkel és vigyázásukkal a tanulókat kötelességükre buzdítsák s kötelességükre kényelmesebben szoríthassák, fejedelmi tekintélyünkkel szigorúan megszabva rendeljük, hogy aki ezután a tanítók sorába lép, fölvatása előtt igérje meg az illetékeseknek, fölvatása után pedig híven tartsa meg az említett kollégiumban való lakást állandóan. Ha azonban történetesen több tanító lenne, közülök fölváltva legalább egy teljesítse a részükről rájuk bízott kötelességet: annak a tanítónak föladata lesz idejében megjelenni a reggeli és esti, reggel 5 és este 8 órakor tartandó könyörgések szent szolgálatánál. Az esti könyörgés után azonnal gondosan meg kell vizsgálnia a tanulók hálószobáit, azonfelül kapuzárás után a szerestől el kell kérnie a kollégium közkulcsait, ezeket átvéve magánál kell tartania: amint más jól rendezett iskolákban szokás.

VI. A tanulóknak publikusokra és klasszikusokra való fölosztását pontosan meg kell tartani, és legyen ez iskolánk két anyakönyve.

VII. Aratás és szüret idején a mindenkori főtiszt, püspök úr az iskola első tanárának beleegyezésével (nem zárva ki a kollégákat) alkalmas és hűséges gondviselőt rendeljen a kelneki dézsma és a kollégium más jövedelmeinek hűséges összeszedésére, ez adjon számot az említett püspök és tanár uraknak, alkalmazása pedig eskü alatt és alkalmas kezesség mellett történjék.

VIII. Bármiféle szünet idején a tartott növendékeknek legalább, harmadrésze maradjon mindig a kollégiumban meg-

fosztás terhe alatt, az egyházban és iskolában fölváltva végzendő szolgálatra. Ezeknek a bennmaradó tartott növendékeknek névsora, vagy kimutatása szünet idején az iskolai tanácsnál legyen.

IX. Amint a szokás megerősítette, úgy ez a törvény is szentesíti, hogy legalább két száz tartott növendék legyen és ugyanannyi román (valachi) vétessék be.

X. Zavar elkerülése végett ennek *az országnak trivialis iskoláiban elrendeljük a könyveknek vagy szerzőknek ezzel a főiskolával való egyeztetését* és azt is akarjuk, hogy azoknak az iskoláknak biztos határt szabjanak, t. i. hogy bezárólag a retorikán túl ne tanítsanak.

XI. Avégből, hogy a rektorok évi kibocsátása ebből az első iskolából a triviális iskolákba rendesebben történjék, elrendeljük fejedelmi tekintélyünkkel, hogy az alkalmas rektorok megnevezésének, választásának és kibocsátásának joga az iskolai tanácsé legyen, nehogy zürzavaros vagy épen szökészerű legyen a távozás a kollégiumból, amint a méltóság és az iskola régi kifejezett törvényei ellenére előfordul. Aki pedig az említett iskolai tanács előzetes javaslata és beleegyezése nélkül vállal rektori hivatalt, gyalázattal fosztassék meg a vállalt iskola javadalmától.

XII. Fejedelmi rendelettel szigoruan megtiltjuk mindenkinek, hogy az új kollégiumnak a tanulók lakásául és használatára szánt hálószoabát vagy más helyiségeit iskolain kívül egyéb célra használja, vagy a kollégium holmiját elvinni vagy saját hasznára fordítani merészelve az iskolai gondnok és tanács beleegyezése nélkül. Sőt szigoruan megtiltjuk, hogy a fölöttesek tudta és beleegyezése nélkül bármelyik tanuló hálószoabát foglalni, fát, vagy a kollégiumtól más jószágot elragadni merjen; egyik se rongálja vagy rongosítja semmikép se lakószobáját, sőt inkább a kollégiumból való törvényes távozás előtt mutassa be összes iskolai fölszerelését a seniornak vagy ellenőrnek, nehogy a közbutort összetörje vagy fölfor-gassa s nehogy valami köz- vagy idegen holmit magával vigyen, lopás büntetésének terhe alatt. Lopás törvényesen rábizonyulván, az eset súlyossága szerint vesszőzés után szégyenletes jogfosztással gyaláztassék meg.

XIII. *Elrendeljük, hogy ezután a kollégiumban közös asztal legyen különösen a tartott növendékek részére, evégből*

egy közös provisor, szakács, pék, a kollégiumnak külön mé- szárosa és lisztszolgáltatója legyen a tanulók szétszóródásá- nak és rossz szokások alkalmának elkerülése végett. A szaká- csot pedig és a többi kollégiumi szolgát közös megegyezéssel válassza a főtiszt, püspök úr az első tanárral. Ugyanezt ha- tároztuk az iskolán kívül alkalmazandó tisztségekről.

XIV. Iskolai inast vagy szolgát – akár jobbágy akár más – jogtalansággal illetni semmiféle foku tanuló ne mer- jen se szóval, se tettel, – ha valakit az ellenkezőjén kapnak, az esetet az iskolai tanács ítéli meg, a tettes rábizonyult bü- nének minősége szerint szigorun bünhődjék, sokkal inkább ha szolga illetett jogtalansággal tanulót.

XV. A kiosztó hivatala félévre szóljon, őt az iskolai ta- nács válassza közmegegyezéssel, a tanácsnak is számoljon el minden pénzosztás (angaria) után.

XVI. Bármelyik iskolást kapják iddogálva nyilvános bor- pincében, az nyomban elveszti kedvezményét. Ha a kiosztó ezt szándékosan megengedi, hivatalát veszítse, akár tanuló volt az ivótárs akár külső.

XVII. A főtiszt, püspök úr és nagyhírű első tanár által választott gondviselő hetenként legalább egyszer tartozik hi- vatal és fizetés vesztésének terhe alatt a kollégium épületeit megvizsgálni, ha véletlenül roskadoznának, állapotukat az említett püspök és tanár úrnak becsületesen jelenteni, hogy a szükséges javításról idejében gondoskodjanak.

XVIII. Megfosztás terhe alatt rendeljük tartott növen- dékeinknek összesen és egyenként, hogy az *iskolai viselet* egy- formaságát rendjükhöz illően állandóan szemelött tartsák ezután.

XIX. Mivel a régi törvény¹ XVI. pontja értelmében a pénzzilletményt a következő három hónapra előre fizették, avégből t. i. hogy a tanulók ezért az előzetes jótéteményért annál buzgóbban teljesítsék kötelességüket úgy az egyház mint az iskola iránt, – ezt a jó célt azonban igen sokan ki- játszzák a pénzzilletmény fölvétele után az iskolából nyomban való távozásukkal, ezért fejedelmi tekintélyünkkel rendeljük és meghagyjuk azoknak, akik ezt kifizetik, hogy a pénzzillet- ményt ezután ne adják ki előre, hanem utólag fizessék ki há- rom elmúlt hónapra és amíg a pénzzilletmény fennáll (angaria

¹ A szövegben ismételten említett „régii törvény” a Bethlen Gábor féle.

pendente) ne járjon pénzilletmény és semmikép ki ne fizessék egyetlen tartott növendéknek sem, ha a fölöttesek által elismert törvényes ok nélkül a kollégiumon kívül marad vagy hiányzik.

XX. Mivel különös gondunk van a kollégiumunkba gyűlekező nemes ifjúságra, meghagyjuk azoknak, akiknek tiszte, hogy ami a módszereknek csakis szükséges szabályait illeti, a lehető legrövidebb összefoglalásban adják nekik, ezek végeztével a tanítók szorgalmasan dolgozzanak, hogy az előkelők és nemesek fiai (adott alkalommal és eszközökkel) biztos tudást szerezzenek a fizikában, matézisben, a gyakorlati ügy erkölcsi mint politikai bölcséletben és ezeknek az előadásoknak buzgó hallgatására őket fejedelmi meghagyással kötelezzük a közjő és ennek az országnak dísze érdekében.

XXI. Rendeljük, hogy akadályozzák meg az *iskolai könyvtár* szétszóródását és következképpen elpocsékolását, meghagyjuk, hogy közkönyvet senkinek se adjanak, aki Gyulafehérvár várostól négy mérföldnyinél távolabb lakik: *könyvtáros és alkönyvtáros* az iskola tagjai közül állíttassék, eskü alatt, ez is az iskolai tanács közmegegyezésével.

XXII. Mivel fenyítő hatalom nélkül minden tekintély hiábavaló, azért az iskolai törvények végrehajtására rendeljük ha szükséges, az iskolai karcer fölállítást. A helyet és módot közmegegyezéssel jelöljük ki; a karcer megsértésének büntetése pedig szégyenletes jogfosztás legyen vesszőzés után, megbocsátás nélkül.

XXIII. Ha valamelyik tanuló egy pénzilletmény ideje, vagyis három hónap alatt osztályában tizszer mulasztja el a leckéket fölöttese által elfogadott igaz ok nélkül, a régi törvények XX. pontja értelmében példaadás kedvéért tétessék ki a pénzilletményből.

XXIV. Rendeljük, hogy tisztviselőink közül egy se fogadjon föl irnoknak vagy számvevőnek vagy bármiféle tisztnek ebből az iskolából egy tanulót se, aki hivatalbalépésekor nem tudja fölmutatni az *iskola nyilvános pecsétjével megerősített bizonyítványát* jó erkölcséről és alkalmasságáról.

XXV. Az évi iskolai előlépések után a külföldi akadémiákra alkalmas tanulók kijelölése és kiküldése elsősorban a főtiszt. püspök úrnak és nagyhírű első tanárnak közös megegyezésével és megállapodásával történjék úgy az előlépte-

tendő személyek körülményei mint előléptetési helyük tekintetében. A külföldremenők pedig kapjanak nekik megfelelő bizonyítványt ennek az iskolának díszére és az előléptetendőknek külföldi helyeken való tisztesebb fogadtatása végett.

XXVI. Mivel a régi törvényben megállapított pénzbüntetések csekélyebbek, semhogy a törvény áthágóit korlátoznák, vagy megjavítsák, azért az iskola tanácsa mindannyiszor a hiba mértéke vagy gyakorisága szerint határozza meg ezeknek a büntetéseknek súlyosbítását.

XXVII. Szükség esetén, vagy ha a törvény értelmezése kétes, különösen távollétünk idején, mivel a törvényhozás és törvényt magyarázat hatalma csakis a mienk, minden előforduló eset eldöntését, valamint a kétely magyarázatát a fő-tiszt. püspök úrnak engedjük az első tanárral együtt, ha szükséges, szerezzék meg az egész iskolai tanács hozzájárulását, vagy súlyosabb esetekben más egyházi férfiak tanácsát és segítségét is. Akarjuk, hogy az iskolai tanácsnak a józan ésszel és a törvényekkel megegyező ilyen határozatai engedelmesre vagy büntetésre is kötelezőek legyenek makacs ellenmondás vagy engedetlenség esetén.

XXVIII. Mindenekfölött szükségesnek tartjuk ezen iskolánknak nemcsak megmaradására, hanem gyarapodására is, hogy iskolánk polgárai közt összesen és egyenként keresztényi szeretet és egyetértés virágozzék teljes épségben, különösen a doktorok közt, akiknek jóhíre és lelkiismerete megkívánja, hogy jó példával mutassanak világosságot növendékeiknek, tartassák meg ezután áhitattal a törvények által szentesített rend és illő fegyelem is: ezt hagyjuk meg nekik ezzel a különös rendeletünkkel.

Ezeket a törvényeket összesen és egyenként fejedelmi tekintélyünkkel iskolánk közönséges és örökké tartó java érdekében érett tanácskozásból alkotva és szentesítve kiadjuk és rendeljük, hogy ezen gyulafehérvári iskolai egyetemünk tagjai összesen és egyenként komolyan szorgalmasan és szigorúan megtartsák.

Valamint pedig az ellenszegülők érezni fogják törvénykezésünk erejét, úgy ezen rendelet tiszteletbentartói tapasztalni fogják fejedelmi kegyelmünket. Rákóczy.

Kelt, Gyulafehérvár városunkban, az úrnak 1656. évében november 23-án.” *Török Pál.*